

התפתחות של חזרת הש"ץ

1. תוספתא ראש השנה ב:יח

רבן גמליאל אומ': שליח ציבור מוציא את הרבים ידי חובתן, וחכמים אומ': כל אחד ואחד מוציא את עצמו. אמ' להם: אם כן למה מורידין אותו לפני התיבה? אמרו לו: כדי להוציא את מי שאינו יודע. אמ' להם: אם כן למה מתפללין כל אחד ואחד לעצמו? אמרו לו: מפני ששליח צבור מתקין את עצמו. אמ' להם: אם כן למה מורידין אותו לפני התיבה? אמרו לו: להוציא את מי שאינו יודע. אמ' להם: כשם שהוא מוציא את מי שאינו יודע, כך הוא מוציא את מי שהוא יודע.

2. בבלי ראש השנה לד:-לה.

והאמר רבי חנה ציפוראה אמר רבי יוחנן: הלכתא כרבן גמליאל. הלכתא - מכלל דפליגי! כי סליק רבי אבא מימי פירשה: מודים חכמים לרבן גמליאל - בברכות של ראש השנה ושל יום הכפורים; והלכה מכלל דפליגי - בברכות דכל השנה.

3. שו"ת פאר הדור (להרמב"ם) סימן רנ"ח

שאלה: בדבר זה המנהג שהתחילו היום לנהוג בו החזנים, והוא הסדרת התפלה, בעת שמתפלל הציבור הלחש, יסדיר להם החזן התפלה בשבתות וימים טובים מן ד' שפתי תפתח עד יהיו לרצון, בלא קדושה וללא ברכת כהנים, אלא על דרך ההקראה, בכך שיקריאם הלחש, ואח"כ יחזור ויסדיר התפלה מן ברוך אתה כפי מנהגו של ש"צ בציבור, ויאמר בה הקדושה וברכת כהנים. וזה המנהג, שמקריא החזן הלחש מן ד' שפתי תפתח עד סופו, הוא מנהג שנתחדש מקרוב, הנהיג אותו אחד החזנים ומצא חן בעיני ההמון והתחילו לתבוע זאת מכל חזן...

תשובה: הראוי שצריך לסמוך עליו הוא מה שתקנו החכמים ז"ל, והוא שיתפללו הכל בלחש ויצא ידי חובתו כל מי שהתפלל, אין הבדל בין הש"צ או זולתו מן הקהל, ואח"כ יחזור הש"צ ויתפלל בקול רם בקדושה כדי להוציא את מי שאינו בקי...

אבל זה המנהג אשר הזכרת, להסדיר התפלה שתי פעמים בקול רם, הוא טעות גמורה לדברי הכל, ושיבוש עצום לכל מי שהוא בקי, ויהיה הוא משמיע קולו בתפלתו, וזה מעשה בורות בלא ספק. אבל רבים מתפללים פעם אחת בקדושה לבד, והוא היותר הטוב והיותר ראוי. ומה ששמעתם מאחד מחכמי ארץ אדום שכך ראוי בהכרח, ר"ל שיתפלל שליח הציבור פעם אחת בקול רם וקדושה ושלא יהיה שם לחש כלל, הרי אומר אני בזה הלכתא כותיה ולא מטעמיה, מפני שראיתי דבריו ביד ר' נסים ור' שמריה ש"צ, והם כולם דברים שיש בהם שגיאות רבות וחוסר עיון, כאלו הוא סובר שאסור שתהיה שם תפלה בלחש כלל, והביא ראיות חלשות ומשובשות מאד. אבל אני אומר שכך רצוי בזמננו בגלל סיבה שאבארנה, והיא שכאשר מתפלל שליח הציבור בקול רם, פונה כל מי שהתפלל ויצא ידי חובתו או לדיבור או לשיחה בטלה, והופך פניו מן ההיכל, ויורק ומסיר כיחו. וכאשר רואה זאת מי שאינו בקי, עושה הוא ג"כ כן בלא ספק, וחושב שזה שאומר אותו שליח ציבור אין סומכים עליו ויוצא (החוצה) כל מי שהוא אינו בקי, אף כי לא יצא ידי חובתו, ותתבטל הכוונה, אשר בגללה ירד שליח הציבור (לפני התיבה), שהיא להוציא את שאינו בקי. ואם האנשים לא יתפללו לחש כלל, אלא יתפללו הכל אחר שליח הציבור תפלה אחת בקדושה, כל בקי יתפלל עמו בלחש, וכל שאינו בקי ישמע, ויכרעו הכל עמו, כשפני העם אל ההיכל, בכוונה, הרי (בזה) כבר יצאו כולם ידי חובתן, ויהיה הדבר מסודר ומתוקן, ותימנע אריכות החזרה, ויוסר חלול השם שנתפשט בין הגוים, והוא שהיהודים רוקקים וכחים ומסיחין בתוך תפלתם, כי כך הם עדים לדבר, וכך הוא היותר ראוי אצלי באלו הזמנים, מן הסיבות אשר הזכרנו. וכתב משה.

4. שו"ת סימן קכד

ולאחר שסיימו הציבור תפלתן יחזיר ש"ץ התפלה, שאם יש מי שאינו יודע להתפלל, יכוין למה שהוא אומר ויוצא בו. וכתבו רב שרירא ורב האי שצריך שיכוין לכל מה שאומר ש"צ מראש ועד סוף כאדם שמתפלל לעצמו, ואין מפסיקין ולא משיחין, ופוסעין ג' פסיעות לאחוריהם, וגם מחזיר התפלה כדי שיענו קדושה אחריו. ועל כן צריך שלא יתחיל יחיד להתפלל אא"כ יכול לגמור קודם שיגיע ש"צ לקדושה. ואם התחיל והגיע עם ש"צ לקדושה, יאמר עמו נעריצך וקדושה מלה במלה.

5. בית יוסף, שם סעי' ק ב'

כתב הכל בו בסימן כ"ז (שם) בשם הר"ש: שליח ציבור שנכנס לבית הכנסת ומצא ציבור שהתפללו בלחש והוא צריך לעבור לפני התיבה, לאלתר יורד לפני התיבה ומתפלל בקול רם לציבור, והוא אין צריך לחזור ולהתפלל בלחש - לאחרים מוציא, לעצמו לא כל שכן? ואין בזה לומר כל המשמיע קולו, כיון דעל ידי הדחק הוא עושה אין בזה משום קטני אמנה עכ"ל. ועכשיו נהגו ברוב המקומות להתפלל לכתחלה שליח ציבור תפילת המנחה בקול רם כדי שיענו קדושה אחריו, ולא יצטרך לחזור ולהתפלל בקול רם:

6. דרכי משה, שם סעי' ק ג'

אבל אין אנו נוהגין כן, אלא לעולם השליח ציבור מתפלל תחלה בלחש, מלבד היכא שהדבר נחוץ שחיישינו שיעבור זמן מנחה, אז מתחיל מיד להתפלל בקול רם כדי שיענו קדושה בשעתה. וכן הוא במהרי"ל (הל' תפלה סא:ב), רק שצוה לכל הפחות שיהיה חד מהן שלא יתפלל, כדי שיענה אמן אחר השליח ציבור, ועיין לקמן סימן רל"ג (אות א') שרב האי לא סבר הכי:

7. כתר שם טוב – מנחה וחזרה סעיף א' (עמ' קנ"ט-ק"ס), ושם הערה ר"ג

[א] מנהג לונדון ואמשטרדם שאין חוזרין פעם שנית עמידת המנחה, אבל בשבת ויום טוב ותעניות חוזרין העמידה, והמנהג באמשטרדם שגם בשבת ויו"ט אומרים העמידה שבמנחה פעם אחת בקול רם. ומנהג הספרדים באלג'יר ברוב בתי כנסיות לומר כל העמידות פעם אחת, ורק בווארן [והרא"ן] חוזרים העמידות כולם חוץ מעמידות המנחות שאומרים אותה בקול רם. והמנהג בכל ארץ ישראל וסת"מ לחזור כל העמידות, ולעתים רחוקות בשעת הדחק שאומרים עמידת המנחה בקול רם. (רג)

(רג)... ומדברי הב"י הוא סמך למנהג אמשטרדם שאין עושין חזרה כלל במנחה. וטעם שבלונדון מנהגם שאין עושין חזרה רק בחול, אבל במנחת שבת וי"ט ותענית חוזר העמידה, יתכן לומר בחול שכל העם טרודים בעסקיהם וחוששים שמא יעבור זמן המנחה משו"ה אומרים אותה בקו"ר. אבל בשבת וי"ט שהעם בטלין ממלאכתן ומתפללים בלא"ה מנחה גדולה ועוד היום גדול מצאו לנכון לחזור העמידה פעם שנית. וטעם שבתענית נהגו באמשטרדם ולונדון לחזור פעם שנית העמידה משום שהש"ץ אומר עננו בברכה בפני עצמה והקהל אומרים כדרכן, וליכא עשרה דצייתי לש"ץ. ומ"מ אם השעה דחוקה מאד יתפלל מיד בקו"ר ויאמר הש"ץ עננו והקהל יאמרו בשומע תפלה (באה"ט שם סק"א, מוהרלנ"ח, ועי"ש סי' קכ"ד ס"ב)...

טעם לספרדי א"י וסת"מ שנהגו בכל תפלה ותפלה לחזור העמידה מפני שכן מפורש בסוף ר"ה (ל"ג:) ואסיקנא דהלכה כר"ג, וכן פסק הרמב"ם בפ"ט (מה' תפלה), וכ"כ אבודרהם (ד"ל ע"א) שגם במנחה יחזור הש"ץ התפלה, והב"י שם (סי' רצ"ד) כ' שבצפת היה מנהגם שלא לחזור העמידה השניה וגזרו נדוי וחרם והנהיגו להתפלל בחזרה, ובס' רל"ד שם כתב הב"י וש"ץ מחזיר התפלה כדרך שעושין בשחרית וכן נוהגים האשכנזים וכ"כ הכל בו וגו' אבל הספרדים אין נוהגים לחזור ש"ץ התפלה במנחה אלא וגו', ומנהג האשכנזים הוא הנכון. וכן הנהיגו חכמים שבדור שלפנינו בצפת ת"ו וגזרו לעובר על תקנתם, ובפרט שהאר"י ז"ל הביא דברי הבאה"ט שם שלא הניח לאומרה בקו"ר אלא בלחש ואח"כ בקו"ר אפילו אחר שקיעת החמה, אפילו בע"ש, ועפ"י דבריו שמכו כל ארץ ישראל וסת"מ.

8. כתר שם טוב – מנחה וחזרה סעיף ב' (עמ' קס"א), ושם הערה ר"ד

[ב] המנהג בלונדון ואמשטרדם שאומרים הג' ברכות ראשונות בקול רם, הש"ץ והצבור יחד עם הקדושה, ושותק. וכשהגיע הש"ץ לחננו ועננו ושמע תפלתנו מרים קולו ומשלים העמידה כדרכו אבל בא"י וסת"מ מנהגם לומר רק הג' ראשונות והקדושה בקול רם וממשיך שאר העמידה בלחש. (רד)

(רד) טעם שבלונדון ואמשטרדם אומרים הג' ראשונות בקו"ר ומחננו ועננו מרים קולו ואומר הג' האחרונות ג"כ בקו"ר אשר לא כן בא"י וסת"מ שבשעה"ד אומרים רק הג' ראשונות בקו"ר ותו לא, עי' להכנה"ג (סי' רצ"ד) והרדב"ז בתשו' ח"א סי' ה' וצ"ד, וק' מ"ש שם בטעם הדבר.

והרב פתח הדביר שם אות ג' כ' דמה שאין נוהגים עכשיו שהש"ץ אומר ג' אחרונות בקול רם משום שלא יתבלבלו הצבור המתפללים כי מי אפשר לצמצם שלא יהיו קצתם לפניו או לאחור עכ"ל, והברכ"י (סי' רל"ב אות א') כתב בשם מוהריק"ש שאין מנהג הספרדים כן אלא מתפללים בקו"ר עם הש"ץ עד מגן ומחיה וקדושה וקדיש בקו"ר, ומוהר"י צמח כ' דבני ספרד נוהגים לומר ג"כ שלשה אחרונות בקול רם...

ולפע"ד אפ"ל בטעם מנהג לונדון ואמשטרדם שאומרים הג' ראשונות וגם הג' האחרונות, הראשונות, לזכות להצבור לומר הקדושה והג' האחרונות, אם אירע הדבר בשחרית או במוסף אומר הג' אחרונות בקו"ר בכדי שהש"ץ יאמר הברכת כהנים, ויזכה להצבור בברכה המשולשת ובמנחה לזכות להצבור לומר מודים דרבנן (סוטה מ:): והיא הודאה קטנה והסכמה למודים שאומר הש"ץ וקבלת עול מלכות שמים (טור או"ח סי' קכ"ז).